

ПАНЕЛЬ 2. МІЖКУЛЬТУРНІ ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-280-0-46>

Балабушка В. А.

аспірантка,

Київський національний університет культури і мистецтва

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТИЛЬОВИХ НАПРЯМКІВ НА РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЗОДЧЕСТВА ЧЕРНІГОВА

У статті розкривається процес європейських стильових напрямків на прикладі середньовічного зодчества Чернігова, таких споруд як Спасо-Преображенський, Борисоглібський собор, Троїцько-Іллінський монастир, що зародилися в стародавні часи спільної культури європейських народів. У монографії «Міжнародні зв'язки Київської Русі» І. Шакера зазначалося, що «Київська держава належала до числа найбільш значних та могутніших держав тогочасної Європи, мала найтісніші міжнародні зв'язки з різними країнами та народами, відіграла важливу роль в загальнополітичній кон'юнктурі» [12, с. 33].

Численні зв'язки з іншими народами давали можливість для розвитку економічних, що базувалися на торгівельних, політичних та культурних відносинах. Підкреслюється, той факт, що Київська Русь мала зв'язок з Західною Європою та зв'язувала Європу зі Сходом. Підтримує цю тезу С. Плохий в дослідженні «Брама Європи», стверджуючи, що «Європа – це важлива частина української історії, так само як і Україна – європейської» [8, с. 23]. Україна географічно розташована на західному краю Євразійського степу, що зумовило її стати «брамою Європи». Коли «брама» зачинялася внаслідок війн чи конфліктів, Україна зупиняла іноземні навали зі сходу та заходу; коли ж «брама» була відчинена, вона була за міст між Європою та Азією, сприяючи обміну людьми, товарами та ідеями. Україна також була місцем зустрічі різних імперій: від Римської до Османської, від Габсбургів до Романових» [8, с. 24].

Руські удільні князі, як зауважив В. Мудеревич «мали військово-політичні й династичні контакти з учасниками хрестових походів на Близький Схід» [6, с. 33]. У наслідок цих відносин на руські землі проникали основні ідеї хрестоносного руху, тобто ідея визволення Гробу Господнього від невірних; військові інновації – воєнна техніка, тактика ведення бою, фортифікації, що набували особливої актуальності в

контексті боротьби давньоруської держави. Українська середньовічна архітектура розвивалася за новими стилями, напрямками та тенденціями європейської архітектури. Але цей розвиток мав досить специфічні та оригінальні характеристики, притаманні Україні. За твердженням К. Третяка «давній романський стиль, що панував у Західній Європі X – XII ст., у Київській Русі поєднався з візантійським, внаслідок утворилася неповторна архітектурна школа України X – XIII ст.» [11, с. 102].

У статтях автора «Соціалізація середньовічних європейських традицій архітектури Чернігова» [2] та в «Культ святих у традиціях храмового будівництва середньовічного Чернігова» [1] визначено спільні традиції європейських народів та середньовічного Чернігова у складі якої формувалася українська нація, що протягом віків трансформувалися, соціалізувалися як культурне історичне явище світового надбання. Середньовічна Україна-Русь прийняла християнство від Сходу, де на той час знаходилася Візантія (нині країна Туреччина) сприймаючи візантійську традицію архітектурних планів монументальних споруд. У Західній Європі в період середньовіччя продовжував розвиватися романський стиль, традиційно сформований в античний період грецько-римської спадщини, що поступово відроджувалася у Європі [2, с. 61].

У результаті сформувалися два напрямки спільної європейської традиції в мистецтві: візантійський та романський. Внаслідок нашої місцевої Руської архітектурної розбудови витворився своєрідний синтез цих впливів, що незабаром набуває власного україно-візантійсько-романського характеру. Запровадження християнства на Русі сприяло зміцненню державності, консолідації української народності, національної ідеї, розвитку кам'яної архітектури, живопису, зміцнювало культурні зв'язки Русі з Візантією, Болгарією, країнами Західної Європи. Разом з християнством на східнослов'янських землях були запроваджені церковний, візантійських календар, культ «чудотворних» ікон, культ святих, що і в сьогоднішній архітектурі українського зодчества займають сакральне місце [1, с. 47].

Історія культури, мистецтва чернігівського зодчества описана в дослідженнях М. Петров, що підкреслював «в VI-XIII ст. Візантія була єдиною школою, до якої зверталися латинські, германські, слов'янські народи Європи» [7, с. 40]. За його твердженням «Київська Русь прийнявши християнство від греків, перші храми будувала за візантійським зразком, прикладом цього слугують храми як в Києві, так і у Чернігові» [7, с. 32]. І. Моргілевський в праці «Успенська церква Єлецького монастиря в Чернігові» охарактеризував приналежність споруд до пам'ятки романо-візантійської конструкції [5, с. 197-200].

А археолог М. Макаренко в роботі «Біля Чернігівського Спаса (Археологічні досліді 1923)» розкрив дані про технічні особливості розкопаних рештків колишньої трьохвітарної церкви та інших споруд, що повторюють численні будівлі Сирії, які виникли під впливом грецьких храмів [4, с. 190-193].

У видані Г. Логвіна «Чернигов. Новгород-Северський. Глухов. Путивль» центральне місце належить чернігівським забудовам, зокрема він характеризує Спаський собор, який на його думку, не має аналогів за красою і величиною у візантійських зразках архітектури «подібної конструкції не має жодний давньоруський храм; у ньому поєднана схема візантійського хрестово-купольного храму з елементами романської базиліки» [3, с. 33]. В. Пуцко в статті «Чернігів в історії візантійсько-руського сакрального мистецтва», у якій стверджує, що «не може викликати жодного сумніву приналежності Київської Русі до візантійського ареалу, хоча її культура мала свої виразні відмінності» [10, с. 278]. Своєрідна автономність мистецтва віддзеркалювала певні історичні чинники, висвітлюючи його історичні джерела, навіть подекуди вже призабуті або сховані в широких поняттях, котрі окреслюють межі візантійської спадщини та відкривала дорогу до класичної традиції з її античними зразками [10, с. 279]. Як зазначає він в іншому дослідженні, то «саме чернігівська архітектурна школа пов'язана на зламі XI-XII ст. з проникненням романських форм з Північної Італії, що зумовлено було князівськими родинними зв'язками, аналогічних декоративних зразків до Північної Італії та від Франції до Балкан, Скандинавії [9, с. 8-9]. Архітектурна пластика нагадує форми середньовічного сербського князівства Зета (IX-XII ст.) була міцно пов'язана саме з європейськими течіями. Генеза ж слов'янської тератологічної орнаментики, на думку автора «виявила свій ще й ірландський родовід з наступною західноєвропейською ранньосередньовічною еволюцією» [9, с. 66].

Отже, вплив європейських стильових напрямків на розвиток середньовічних європейських традицій архітектури Чернігова пройшов історичний процес адаптації на основі двох складових: греко-римської традиції та первісно-міфологічної місцевої стародавньої культури. Тобто, пройшла через процес загальної трансформації старої, язичницької культури в нову, – християнську. В період християнізації Чернігово-Сіверська Русь стає державним і культурним об'єктом європейського співтовариства з усіма особливостями розвитку. У тому числі мистецьких традицій будівництва Візантії, Балкан, Вірменії, Грузії, Херсонесу. Таким чином, храмове будівництво середньовічного

Чернігова формується на основі трансформації спільних європейських цінностей в період християнізації Європи.

Список використаних джерел:

1. Балабушка В. Культ святих у традиціях храмового будівництва середньовічного Чернігова. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2016. № 4. С. 47-52.

2. Балабушка В. Соціалізація середньовічних європейських традицій архітектури Чернігова. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2016. Вип. 36 (49). С. 61-71.

3. Логвин Г. Чернигов. Новгород-Северский. Глухов. Путивль. Москва: Искусство, 1980. 285 с.

4. Макаренко М. Біля Чернігівського Спаса (Археологічні досліді 1923). *Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали*. Київ, 1928. С. 184-196.

5. Моргілевський І. Успенська церква Єлецького монастиря в Чернігові. *Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали*. Київ, 1928. С. 197-204.

6. Мудеревич В. Русько-чеські воєнно-політичні та династичні зв'язки першої половини XII ст. *Сумська старовина № XXXIII-XXXIV*. 2011, С. 27-34.

7. Петров Н. Черниговское церковное зодчество XI – XII в.в. Чернігів: Епархіальна типографія, 1915. 52 с.

8. Плохій С. Брама Європи Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 512 с.

9. Пуцко В. Кам'яне різьблення Борисоглібського собору в Чернігові і пластичний фасадний декор давньоруського храму. *Чернігівські старожитності*, 2015. Вип. 2(5). С. 65-72.

10. Пуцко В. Чернігів в історії візантійсько-руського сакрального мистецтва. *Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи*, 2007. С. 278-286.

11. Третяк К. Західні та східні впливи на архітектуру України. *Етнічна історія народів Європи*, 2000. С. 102-107.

12. Шакера І. Міжнародні зв'язки Київської Русі : з історії зовнішньої політики Русі в період утворення і зміцнення Древньоруської держави в VII-X ст. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 197 с.